

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

B.Shermuhammadov	
Xalq ardog'idagi til - mangu barhayot.....	6
PEDAGOGIKA	
T.Egamberdiyeva, O.Ashurova	
Bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarining ekoestetik madaniyatini rivojlantirishning tahliliy omillari.	9
U.Maqsudov, R.Rahmonova	
Ommaviy axborot vositalari mediasavodxonlik kompetensiyalarini shakllantirish obyekti sifatida.....	12
M.Suyunova	
Pedagogik tadqiqotlarning o'ziga xos xususiyatlari va uni tashkil etish tamoyillari.....	17
N.Saidova, B.Abdullayeva	
Bo'lajak boshlangich sinf o'qituvchilarining axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishni modeli.....	20
X.Tojiboyeva	
O'smir yoshdagi o'quvchilarda gender o'z-o'zini anglash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari.....	24
A.Kalliyev	
Ijodkor talabalar bilan ishlashda pedagoglik mahorati va usullar	27
I.Usmonaliyev	
Tarixiy tafakkur orqali bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash omillari usullarini pedagogik taxlili.....	32
FALSAFA, SIYOSAT	
A.Yuldashov	
O'zbekistonda intellektual mulk huquqi muhofazasini ta'minlashda ta'limning ahamiyati.....	37
Q.Aliqulov	
Innovatsion va transformatsion o'zgarishlarning yoshlar iqtisodiy faolligiga ta'siri	41
TARIX	
X.Boymirzayev, Z.Jobborov	
Sovet hukumatida 20-30 yillarda amalga oshirilgan targ'ibot-tashviqot ishlari tarixidan.....	46
X.Mamajonov	
Amir Temur davlati va oltin o'rda o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi va diplomatik aloqalarning boshlanishi.....	49
A.Aloxunov, A.Mamasiddiqov	
Farg'ona vodiysidagi dalvarzin yodgorligining mudofaa tizimi xususida	53
A.Abduxalimov	
Vodiy viloyatlari qishloq aholisining ijtimoiy jihatdan muhofaza qilinishi	57
I.Yusupov	
O'zbekistonda hududiy telekanallarning tashkil etilishi va rivojlanish tarixi	62
I.Turdiyev	
Jizzax vohasi aholisining oila va nikoh bilan bog'liq an'analari va Marosimlari	67
Liang Yun, Xi Tongyuan, Ra'nogul Yusuf, N.Kambarov	
O'zbekistonning Samarqand shaxridagi Sazagan yodgorligining M11 qabrida olib borilgan qazuv tadqiqotining hisoboti	70
ADABIYOTSHUNOSLIK	
L.Axmadaliyev	
Po'latjon Qayyumiy zamondoshlari xotirasida	85

**O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA GENDER O'Z-O'ZINI ANGLASH
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI****ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ГЕНДЕРНОГО
САМОВОСПРИЯТИЯ УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВ****PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF THE GENDER SELFREALIZATION SKILLS
DEVELOPMENT IN ADOLESCENT LEARNERS****Tojiboyeva Xilolaxon Maxmutovna¹****¹Tojiboyeva Xilolaxon Maxmutovna**

–O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti direktor o'rinbosari, pedagogika fanlari doktori (DSc), katta ilmiy xodim.

Annotatsiya

Ushbu maqolada gender yondashuv asosida o'smir yoshdagi o'quvchilarda "ommaviy madaniyat"ga qarshi immunitetni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan bo'lib, unda o'smirlik davrining murakkab, ziddiyatlarga boy davr ekanligi, bu davrda o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini baholashning rivojlanishi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация

В данной статье обсуждается формирование иммунитета против «массовой культуры» учащихся подростков на основе гендерного подхода. Учитывая, что подростковый возраст сложный, противоречивый период, описывается развитие самоуважения и самосознания в тот период.

Abstract

This article analyzes the specifics of the formation of immunity against "mass culture" in adolescent students on the basis of a gender approach, thinking that adolescence is a complex, controversial period, the development of self-awareness and self-esteem during this period.

Kalit so'zlar: *gender yondashuv, ommaviy madaniyat, milliy madaniyat, o'smir yoshdagi o'quvchilar, qiz bolalar, o'g'il bolalar, ijtimoiy rollar, pedagogik omillar, gender ziddiyatlar, xulq-atvor meyorlari, qadriyatli yo'nalishlar, gender ong, ommaviy madaniyat ko'rinishlari, psixologik xususiyatlar, rivojlanish bosqichlari.*

Ключевые слова: *гендерный подход, народная культура, национальная культура, учащиеся подростки, мальчики, девочки, социальные роли, педагогические факторы, гендерный конфликт, нормы поведения, ценности, гендерное сознание, мировоззрение народной культуры, психологическая характеристика, периоды развития.*

Key words: *gender approach, popular culture, national culture, adolescent students, girls, boys, social roles, pedagogical factors, gender conflicts, behavioral norms, values, gender consciousness, popular culture views, psychological characteristics, developmental periods.*

KIRISH

“Ommaviy madaniyat” maxsulotlari yoshlar e'tiborini o'ziga osongina jalb etadi. Chunki ularni o'zlashtirish intellektual zo'riqishni talab qilmaydi. “Ommaviy madaniyat”ga moyillikning dastlabki asoslari paydo bo'lishida o'smirlik davri qulay hisoblanadi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonida o'smir yoshdagi o'quvchilarda ommaviy madaniyatning salbiy jihatlariga nisbatan immunitetni shakllantirish talab qilinadi. Shunday qilib, “ommaviy madaniyat”ga qarshi immunitetning shakllanishi shaxsning tarbiyalanishida, unda jamiyat talablariga xos xususiyatlar va fazilatlar shakllanishida muhim o'rin tutadi[1; 36-b.].

Shaxsning shakllanishida o'smirlik davri alohida ahamiyatga ega. O'smirlik davrining chegarasi psixologlar tomonidan aniq belgilab berilmagan. U o'smirning rivojlanish darajasi va ontogenez bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Ilk o'smirlik davri 10 yoshdan boshlanib, 14 yoshgacha davom etadi. Katta o'smirlik yoshi esa 14-16 yosh davriga to'g'ri keladi. Aksariyat psixologlar o'z tadqiqotlarida o'smirlik davrining murakkab, ziddiyatlarga boy davr ekanligini ta'kidlaganlar. O'smirlik davri uchun xarakterli xususiyatlardan biri o'zini kattalardek his etishidir. Bu davrda o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini baholash rivojlanadi. O'smir o'ziga shaxs sifatida qiziqish bildirib, layoqatlari va imkoniyatlarini yuqori baholaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

E.G'oziyev[4]ning fikricha, o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalar orasida bir-biriga nisbatan jinsga xos o'zgacha munosabat va qiziqish vujudga keladi. O'smir yoshdagilar uchun atrofdagilarning munosabati muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular o'zlarining tashqi qiyofalariga alohida e'tibor qarata boshlaydilar. Shu tariqa ularda o'z jinsining vakili sifatida gender tasavvurlar vujudga keladi.

Shaxsning har bir yosh davri o'ziga xoslikka ega bo'lib, rivojlanishning muayyan qonuniyatlariga tayanadi. Bu asosiy yutuqlar, shakllanish va qayta shakllanish imkonini beradigan holatlar, ruxiy rivojlanishning muayyan bosqichlariga xos sifatlarning namoyon bo'lishi, o'zini anglash layoqatining o'ziga xos jihatlarining ifodalanishida ko'rinadi.

O'smirlarda 10-12 yoshdan boshlab o'zining kichik olamiga qiziqish boshlanadi. Asta sekin o'z-o'zini bilish jarayoni bosqichma-bosqich murakkablashadi. O'smir o'zi uchun ichki dunyosini kashf etadi. Yangi munosabatlar bilan bog'liq holda yangi kechinmalar, shaxsiy sifatlari, xatti-harakatlar rivojlanib o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmalari barqarorlashadi. O'smir o'zining qanday bo'lishini tasavvur eta boshlaydi, xarakterli jihatlarini namoyon etadi.

O'smirning o'z-o'zini anglashlariga sinfdoshlari, yaqin do'stlari ko'maklashadi. U o'z xatti-harakatlarini ularniki bilan qiyoslaydi. Kattalar orasidan o'ziga yaqin hamfikrlarni izlab, ularga ergasha boshlaydi. O'smirning o'zini bilishi unda kognitiv xarakterdagi o'z-o'zini anglash konsepsiyasining shakllanishiga asos bo'ladi.

Ruxiy-ijtimoiy muvofiqlikning vujudga kelishi o'smirning o'z-o'zini anglashini ifodalaydi. Bu 3ta asosiy vazifa bilan ajralib turadi:

bolalikdan o'tmishga aylanishi va o'z kelajagini tasavvur qilish loyahasiga ega bo'lish hamda o'zining shaxsiy o'zligini anglashning shakllanishiga erishish;

o'zining ota-onasidan farqli jihatlarini anglashga intilishning tarkib topishi;

o'smir shaxsining o'zligini anglashini ta'minlaydigan qadriyatlar tizimini amalga oshirish.

Gender o'z-o'zini anglash – shaxsning integral tavsifi bo'lib, o'zida shaxsiy o'zligi, "Men" konsepsiyasi, gender stereotiplar, gender ustanovkalar, gender xulq-atvor, gender o'z-o'zini anglash va gender rollarni mujassamlashtiradi[2].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Yangi shakllangan o'smirlik yoshining tanqidiy bosqichi o'zini kattalarday xis qilish va o'z-o'zini anglashning yaqqol ifodalanishida namoyon bo'ladi. Bu jarayonda o'smirlar atrofdagilar bilan munosabat o'rnatib, o'z rivojlanish yo'llarini tanlaydilar. O'smir yoshdagilar kattalarga taqlid qilib, ularning xulq-atvorlarini qabul qila boshlaydilar. Aksariyat xollarda alohida odatlar, ya'ni chekish, alkogollarni iste'mol qilish, nazoratdan qochish kabi hatti-harakatlari bilan kattalarga taqlid qiladilar[3; 67-b.].

O'smir yoshdagilar o'z-o'zlarini o'zgartirib, kattalardek tutishga intiladilar. Shuning uchun ham ular kuchli tarzda o'z-o'zlarini shakllantirish, mustaqil bilim olish va o'z-o'zlarini anglashga intiladilar. Bu ularning tashqi tomondan kattalarga o'xshashlari, kiyinish, pardoz-andoz anjomlarini yoqtirishlarida o'z ifodasini topadi.

O'smir yoshidagi qizlar pop-modellarga o'xshash, baland poshnali oyoq kiyimlarini kiyish, noan'anaviy soch turmaklarini qo'llash, modaga qarab kiyinish, turli xonandalar, kino yulduzlariga o'xshab gapirish xatti-harakatlarini bajarishga moyil bo'ladilar.

O'g'il bolalar esa jismoniy jihatdan baquvvat, rivojlangan bo'lishni istaydilar. Ulardagi o'zini anglash hissining mazmuni jismoniy quvvatini namoyon qishi va kuchli qiyofaga ega bo'lishdan iborat. Ular o'zlarining jismoniy quvvatlarini muntazam nazorat qilib, ko'proq sport bilan shug'ullanish, o'z kuch-quvvatlarini tengdoshlari orasida yaqqol namoyon qilishga moyil bo'ladilar. Ular o'zlarining gavdalari va yuz qiyofalarini munosib baholashga qiynaladilar. O'smir yoshdagi o'g'il bolalar o'z gavdalarining barcha tarkibiy qismlari birday rivojlanishini xoxlaydilar va bunga harakat qiladilar.

Baholashning bunday shakli boshqalarni baholash orqali amalga oshiriladi. Rivojlanish jarayoni o'smir yoshdagi o'g'il bolalarning o'zliklarini muvofiq tarzda anglash konsepsiyasida o'z aksini topadi. O'smirning gavda tuzilishi haqidagi fikrlar har doim real bo'lavermaydi. Ular ba'zan bir-birini inkor qilishi ham mumkin. O'smirlar uchun o'zini erkaklik va ayollik nuqtai nazaridan baholash etalon hisoblanadi. Hech kimga sir emaski, o'smir yoshdagilar uchun gavdaning o'sib borishi asosiy ahamiyat kasb etadi.

O'g'il bolalar sportning turli turlari bilan shug'ullanishni xush ko'radilar. Ular uchun mashg'ulotlar jarayonida o'z jismoniy kuchlarini ko'paytirish, erkaklik qiyofasini egallashga urinish muhim ahamiyat kasb etadi. O'smir yoshdagi qiz bolalar uchun esa badiiy gimnastika, raqs bilan shug'ullanish maroqli bo'lib, mazkur mashg'ulotlarda ular ayollik qiyofasiga xos bo'lgan nozik qaddi-qomat, nafis harakatlarga ega bo'lishni maqsad qilib qo'yadilar.

O'z-o'zini anglash va o'zlikning rivojlanishi o'smir yoshdagi qizlarning yetuklikka intilishidan dalolat beradi. Ularda jismoniy jihatdan ulg'ayish belgilari namoyon bo'lib, atrofdagilarni e'tiborini jalb qiladi. O'smirlarning ichki tug'ulari o'zgarishi barobarida ularning ijtimoiy rollari ham kengayadi. Bunday vaziyatda "Men kim?" degan savol ko'ndalang bo'lib turadi.

Ular o'zlarini atrofdagi tengdoshlari bilan qiyoslashlari natijasida o'z-o'zlariga bo'lgan baholari pasayib boradi. Bu ularning yoshlariga xos bo'lgan o'zgaruvchanlik va rivojlanish jarayoni bilan bevosita bog'liq.

Aksariyat qiz bolalar o'z bo'ylarining xaddan tashqari uzun, o'g'il bolalar esa kalta bo'lishidan tashvishlanadilar. O'g'il bolalar semirib ketishdan qochib, ovqatlanish masalasida o'zlarini cheklay boshlaydilar, parhez tutishga harakat qiladilar. Qizlar o'zlarining tashqi ko'rinishlariga alohida e'tibor qaratadilar, boshqalarning fikri ular uchun muhim hisoblanadi. Bunday qizlar ularning bo'y-basti haqida bildirilgan turli munosabatlarga nisbatan qat'iylik bilan munosabat bildiradilar. Ular o'z ustilaridan kulishlari yoki tanqid qilishlariga murosasizlik bilan munosabatda bo'ladilar. Qizlarning kamchiliklarini yuziga solganda ular qattiq ranjiydilar.

O'g'il va qiz bolalar o'zlarining ruxiy sifatlarini baholashga nisbatan turlicha munosabatda bo'ladilar. O'g'il bolalar o'zlarini kuchli, qo'rqmas, jasur deb biladilar. Qizlar esa o'zlariga ko'proq tanqidiy munosabatda bo'ladilar. O'g'il va qiz bolalarning har birida yetuklik maromi turlichadir.

14 yoshli o'smir qizlar o'zlari va o'g'il bolalar orasida ko'proq mavqega ega bo'lishni xohlaydilar. Jismoniy jihatdan zaif bo'lgan o'g'il bolalar o'zlarini to'laqonli shakllangan deb hisoblamaydilar. Ularda o'zlariga nisbatan salbiy munosabat, tobelik hissi kuchli bo'ladi. Rivojlanishdan orqada qolayotgan qizlarda esa ruxiy kechinmalar boshqacha tarzda namoyon bo'ladi. Yaxshi rivojlanayotgan tengdoshlariga nisbatan ularda xavotir xissi kuchli bo'ladi. Bunday xavotirlik ularning jismoniy rivojlanishi bilan bog'liq tarzda vujudga keladi. Shunday rivojlanishga ega bo'lgan o'g'il bolalar esa bunday qiyinchiliklarga duch kelmaydilar.

XULOSA

Gender identivlik muammosi oilada vujudga keladi. Aynan oila o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarga asosiy ijtimoiy ta'sir ko'rsatadigan omil hisoblanadi. O'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning ruxiy jihatdan muvaffaqiyatli rivojlanishlari uchun oilada qulay muhit yaratilishi lozim. Bunday muhitning mavjud bo'lmasligi esa o'g'il va qiz bolalarning ham ruxiy ham jinsiy muvofiqliklarini ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning shaxsiy sifatleri ham o'smirlarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. O'smir yoshdagilar uchun oilaning to'liqligi muhim ahamiyatga ega. O'smirning hayotida ota-onaning o'рни beqiyos bo'lib, to'liq oilada kamol topayotgan o'smirlar ruxiy jihatdan sog'lom bo'ladilar.

O'smir yoshdagi qizlar o'z kechinmalarini yaxshiroq ifodalab, ko'proq so'z zaxirasiga ega bo'lganliklari uchun ham o'z-o'zini anglashning o'ta nozik va murakkab jihatlarining shakllanishi oson kechadi. O'smir yoshdagi o'g'il bolalarda esa emotsional jihatlar kuchli bo'lib, ular bu haqida ko'p gapirmaydilar. Ular o'z xis-tuyg'ularini shartli ravishda ba'zan esa musiqa yordamida ifodalaydilar. Biroq so'zlab berishni xoxlamaydilar. Shunga ko'ra pedagogik jarayonda ayniqsa, o'smirlarda ommaviy madaniyatga qarshi immunitetni shakllantirish jarayonida o'g'il va qiz bolalarning gender xususiyatlarini alohida hisobga olish talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сафарова Р.Г. ва б. Ўқувчи-ёшларда "оммавий маданият"га қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик-психологик механизмлари. - Монография. – Т.: "Tafakkur qanoti" нашриёти, 2018 йил, 192 бет.
2. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С.Кпециной. – СПб.: Питер, 2003. – 479 с.
3. Тожибоева Х.М. Ўқувчи-ёшларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). ... дисс. – Т., 2018. – 152 б.
4. Ғозиев Э. Психология: ёш даврлари психологияси: педагогика институтлари ва университетларнинг талабалари учун ўқув қўлланма / Э. Ғозиев. - Тошкент: Ўқитўвчи, 1994. - 223 с.